

บทคัดย่อ

ปัญหาสำคัญในการพิจารณาทางสังคมศาสตร์โดยอาศัยมุมมองเชิงสิทธินั้น มักจะเป็นการมองจากภายนอก เช่น การให้สิทธิในการเป็นแรงงานต่างด้าว ก็มาจากรู้นของผลประโยชน์ในการได้ค่าแรงต่ำในภาคการผลิตด้านต่างๆ หรือแม้แต่การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพต่างๆ ก็มาจากการกำหนดของ “ผู้ให้” มากกว่า “ผู้รับ” การปิดโอกาสโดยอาศัยการจำแนกบุคคลให้เป็นผู้ที่เข้ามาพึ่งพาหรือเข้ามาอย่างผิดกฎหมาย จึงตั้งอยู่บนหลักของการกีดกันมากกว่าความเท่าเทียม หรืออาจตั้งคำถามต่อการปฏิบัติต่อคนพลัดถิ่นอย่างอิหลักอิเหลื่อของประเทศไทย ที่ทั้งโอบอุ้มและขับไล่ไล่ส่งในเวลาเดียวกัน ว่าเป็นการช่วยเหลือเพื่อมนุษยธรรมจริงหรือไม่?

รายงานนี้เป็นการพยายามมองอย่างกลับหัวกลับหางกับขนบธรรมเนียมการมองเชิงสิทธิ ที่อยู่ โดยอาศัยมุมมองภายในของผู้พลัดถิ่นเป็นเบื้องต้น เพื่อทำความเข้าใจว่า ทำไมเขาจึงไม่มีสิทธิ และสิทธิถูกละเมิดอย่างไร และมียุทธวิธีในการตอบโต้หรือจัดการกับปัญหาในประเด็นสิทธิอย่างไรบ้าง ได้ผลการศึกษาดังนี้

ความจนของผู้พลัดถิ่น กินความไปถึง ความยากจนเชิงสิทธิ หมายถึงความยากจนอันมีป่อเกิดมาจากการไม่สามารถปกป้องคุ้มครองสิทธิของตนเอง และแม้จะมีสิทธิตามกฎหมายแล้ว พวกเขา/เธอก็ไม่อาจจะนำสิทธิเหล่านั้นมาเอื้อประโยชน์แก่ตนได้อย่างเต็มที่ หรือพูดอย่างง่าย ๆ ว่า ไม่มีเสรีภาพที่จะใช้สิทธิของตนเองในการสร้างศักยภาพของชีวิตให้เข้มแข็ง

เมื่อมองจากมุมมองภายใน การจะสร้างหรือเข้าถึงสิ่งต่างๆ จำเป็นต้องมีเครื่องมือเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์นั้นๆ อุปกรณ์ที่ผู้พลัดถิ่นไทใหญ่ขาดไปก็คือ จินตนาการเชิงสิทธิ แต่ตราบดีที่ผู้คนไม่สามารถมองเห็นหรือตระหนักได้ว่า ตนเองมีสิทธิอะไรบ้าง การเรียกร้องสิทธิย่อมเป็นไปได้ยาก และตราบดีที่พวกเขาไม่มีสิทธิในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร หรือไม่มีความรู้ในเรื่องสิทธิ จินตนาการแห่งสิทธิก็จะเกิดขึ้นไม่ได้

นอกจาก “จินตนาการเชิงสิทธิ” แล้ว การจะเข้าถึงสิทธิใดๆ ได้ต้องมี เครื่องอำนวยความสะดวกแห่งสิทธิ การเข้าถึงสิทธิใดๆ ของกลุ่มผู้ด้อยโอกาสในกรณีผู้พลัดถิ่น พบว่า ยิ่งเป็นคนที่ยิ่งยากเท่าไร ก็ยิ่งจะถูกตัดขาดออกจากสิทธิต่างๆ มากเท่านั้น

เมื่อปราศจากเครื่องอำนวยความสะดวกแห่งสิทธิ ปฏิบัติการเชิงสิทธิก็จะไม่เกิดขึ้น เนื่องจากสิทธิของผู้พลัดถิ่นไม่ใช่ได้มาด้วยการร้องขอของปัจเจกบุคคล แต่สิทธิมาจากปัจจัยภายนอกซึ่งเป็นอำนาจที่เหนือกว่า เช่น รัฐหรือบริษัทขนาดใหญ่ ซึ่งจะมีผลในทางปฏิบัติได้ก็ต่อเมื่อมีคนกลางมาเชื่อมต่อสวัสดิการสังคมกับผู้พลัดถิ่นให้เข้าหากัน หรือมี “ช่องทางเดิน” ให้ผู้พลัดถิ่นสามารถเดินข้ามพรมแดนมายังพื้นที่แห่งสิทธิได้ และจากการศึกษาพบแนวโน้มว่า ยิ่งทุนนิยมเติบโตมากเท่าไรก็ยิ่งต้องจัดระบบเรื่องสิทธิให้ตีมากขึ้นเท่านั้น เนื่องจากโรงงานอุตสาหกรรมหรือธุรกิจขนาดใหญ่มีความจำเป็นจะต้องคุ้มครองคนได้การปกครองของตนในลักษณะทางการ จึงจำเป็นต้องมีปัจจัยที่ก่อให้เกิดการถ่วงดุลระหว่างทางสังคมชั้นมารองรับแรงงานของตน ทั้งๆ ที่ธุรกิจนั้นอาจมิได้ต้องการส่งเสริมแรงงานให้ตระหนักในเรื่องสิทธิได้อย่างแจ่มชัด

ประเด็นเรื่องสิทธิที่ยังสับสนคลุมเครืออยู่ในเวลานี้คือ สิทธิในการเป็นคนไทย โดยเฉพาะเด็กที่เกิดในเมืองไทย มีพ่อแม่เป็นคนต่างด้าว จะกลายเป็นคนไม่มีสัญชาติ ในอนาคตเด็กเหล่านี้จะมีปัญหา เพราะพวกเขาไม่ได้รับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นในพม่า ถ้าส่งกลับไปก็เหมือนอพยพไปอยู่เมืองอื่น กลายเป็นผู้อพยพข้ามช้อน ขณะที่อยู่เมืองไทยก็จะไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิอย่างที่ควรจะเป็น

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เมื่อผู้พลัดถิ่นไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิหรือไม่สามารถเข้าถึงสิทธิอย่างชอบธรรมได้ พวกเขาจะมีวิธีการจัดการซึ่งจำเป็นต้องอยู่นอกวิถีคิดเรื่องสิทธิออกไป หรือกระทำโดยไม่คำนึงถึงสิทธิเป็นประการสำคัญ ยุทธวิธีที่ผู้พลัดถิ่นชาวไทยใหญ่นำมาใช้ตอบโต้กับความไม่มั่นคงของชีวิตคือ "การบริโภคน" เพราะเป็นเวทีที่ผู้พลัดถิ่นสามารถต่อรองหรือสามารถแสดงออกโดยปราศจากการควบคุมหรือจำกัดเสรีภาพ เพื่อให้เขามีตัวตนขึ้นมา มีอำนาจซื้อ อย่างน้อยก็ในระดับท้องถิ่นที่เขาอยู่ การบริโภคนจึงเป็นเครื่องมือในการตอบโต้ "ชีวิตที่ทุกข์ยาก" ของผู้พลัดถิ่นไทยใหญ่ ส่วนการเก็บออมกลับไม่สามารถเกิดขึ้นได้เนื่องจากเงินไม่ได้มีความหมายในการแบ่งฐานะเท่าไรนัก เพราะเงินที่ไม่ได้ใช้ย่อมไม่มีราคา

สิทธิที่ขาดหายไปอีกประการหนึ่งคือ "สิทธิชุมชน" ผู้พลัดถิ่นมีลักษณะของปัจเจกชนมากขึ้น และหน่วยในการผลิตและบริโภคนจะอยู่ในระดับของ "ครัวเรือน" เท่านั้น ทำให้การรวมตัวในระดับชุมชนเป็นไปได้ยาก เมื่อชุมชนไม่สามารถเชื่อมต่อกับเขาคนเข้าหากันได้ อำนาจในการต่อรองกับโลกภายนอกก็น้อยลงตามไปด้วย